

Denise Citroen

Limoenman – Citroen – Citroën - Cidor

Limoenen, juwelen, auto's en kunst in de familie

Op 12 januari 1827 laat Barend Roelof Citroen zich inschrijven als 'werkmeester in kleine goudwerken' bij het kantoor van de Waarborg te Amsterdam. Hij is 19 jaar oud en heeft zijn opleiding als leerling goudsmid afgerond. Als adres staat genoteerd: *de Joodenbreestraat bij de Anthonysluis boven no.47 op het Zwannerburgergragtje*¹. Dat Barend op die plek de basis zou leggen voor een firma die, althans in naam, tot op de dag van vandaag bestaat, kon hij op die dag alleen maar dromen. Hij heeft in de loop van zijn leven vele fantasierijke dromen nagejaagd. De meeste zijn mislukt zoals dat gaat. Die ene is wel uitgekomen. Met dit verhaal over de droom van Barend Citroen realiseer ik een lang gekoesterde wens van mijn voorvaders. Al is dit niet de vuistdikke uitgave die hen wellicht voor ogen stond.

De voorouders van Barend Citroen waren handelaren in limoenen, die geïmporteerd werden uit Suriname. Barend's grootvader Jacob (1781-1814), zoon van Mozes(1739-?), nam in 1811 de naam Limoenman aan. Deze Jacob trouwt in 1765 met Sara Samuel met wie hij 10 kinderen krijgt. De 8^e zoon, Roelof Jacob (1781-1814) trouwt in 1805 met Roosje Isaac Smit (1780-1861) en sterft op de jonge leeftijd van 33 jaar. Zijn weduwe blijft achter met dochter Sara en zoon Barend Roelof en zou later na haar huwelijk met A. Hamburger in Aarlanderveen gaan wonen. De jonge Barend komt op zeker moment terecht in het joodse weeshuis en krijgt de kans een opleiding tot goudsmid te volgen.

Barend Roelof Citroen

Netje Joseph Rooseboom

Om de hoek van de Zwanenburgergracht, in de Jodenbreestraat woont de familie Rooseboom, handelaar in gouden horloges. Barend laat zijn oog vallen op dochter Netje, maar naar verluid is niet alleen zijn afkomst, maar ook zijn naam wat te min voor de aanstaande schoonfamilie. Aan dat laatste valt gelukkig wat te doen. Met behulp van zeven getuigen laat Barend officieel vastleggen dat zijn naam Citroen is. Het huwelijk tussen Barend en Netje (1808-1895) wordt op 16 november 1831 bezegeld. Slechts enkele maanden daarvoor was Barend betrokken geraakt in een onverkwikkelijke affaire met Moritz Bernardt, de grootvader van Sarah Bernhardt. De beide heren kregen onenigheid over de betaling van 1,50 voor de levering van een kapot nachtlampje. Over die ruzie lopen de lezingen sterk uiteen. Volgens Barend bedreigde Moritz hem met een mes en moest hij ter plekke zijn handelswaar afstaan. Volgens Moritz ontstak Barend zodanig in woede dat hij ramen en deuren moest sluiten uit angst voor burengerucht. Tijdens de rechtzaak eiste Barend een schadevergoeding, maar hij verloor de zaak.² Dit voorval lijkt een voorbode van de zakelijke onenigheden en huiselijke ruzies die sinds die tijd in de familie gevoerd worden.

Barend en Netje betrekken het huis in de Jodenbreestraat 49, vlakbij de Uilenburgerstraat. Hier worden tussen 1832 en 1851 zeven zonen en zeven dochters geboren. De laatste dochter is jong gestorven, de anderen worden allemaal volwassen en zorgen op hun beurt weer voor nageslacht. De familie hanteert een ortho-praxe levenshouding die de nakomelingen voor het merendeel overnemen.

Barend Citroen doet goede zaken en breidt zijn nering uit. In 1850 opent hij samen met zijn oudste zoon Roelof (1832-1896) een winkel in goud- en zilverwerken op de modieuze Nieuwendijk. De werkplaats wordt verplaatst naar de Plantage Franschenlaan³. Barend's jongere zoons zijn eveneens een tijdje de compagnon van Barend voordat zij voor zichzelf beginnen. Zo wordt zoon Joseph (1834-1907) grossier in goud en zilver. Zoon Jacob (1836-1910) sticht in 1860 de Gouden Kettingen Fabrik.

De dochters van Barend en Netje trouwen met zonen uit gegoede joodse families als Franken, Metz en Waag. Tweemaal worden partners gevonden binnen dezelfde families: niet alleen trouwt Roelof in 1850 met Lena Spanjaard, zuster van Jacob Spanjaard, directeur van de Spanjaard textielfabriek in Borne, Roelofs zuster Roosje trouwt in 1856 met Lena's broer Abraham Spanjaard. Een dergelijke dubbele verbintenis is er ook met de familie Samuels uit Paramaribo: in 1864 trouwt Sara Citroen met Esriël Samuels en 6 jaar later trouwt Isaak Citroen met Judith Samuels.

Met zijn jongere zonen heeft Barend dan al andere plannen. Door de ontdekking van de enorme diamantvoorraden in Zuid-Afrika in de jaren 70 van de 19^e eeuw, de Kaapse Tijd, stijgen de lonen in de diamantindustrie en

neemt de welvaart plotseling snel toe. Barends fantasie houdt hiermee gelijke tred, Amsterdam wordt te klein voor de familie zaken en Barend droomt van een wereldwijd Citroenimperium. Hij stuurt zijn jongste zonen en ook zijn oudste kleinzonen naar zakenrelaties en familie in het buitenland: Brussel, Berlijn, Parijs, Warschau en Londen.

Na hun huwelijk in 1850 gaan Roelof Citroen en Lena Spanjaard boven de winkel op de Nieuwendijk wonen. Lena's jongere broers Abraham en David trekken bij hen in, evenals de uit Borne afkomstige dienstmeisjes.

Op 1 januari 1859, vlak na de geboorte van de vijfde zoon, Karel, opent Roelof zijn eigen winkel in goud en zilveren voorwerpen, juwelen en "horlogien met garantie" in het pand "Kalverstraat bij den Dam E1", dat na een paar jaar zijn eigendom wordt.

Roelof Barend Citroen

Lena Spanjaard

Volgens de overlevering vertrekt Roelof vanwege zakelijke onenigheid met zijn vader Barend van de Nieuwendijk naar de toen wat minder chique Kalverstraat. Dames van goeden huize kunnen zich hier tussen de middag beter niet vertonen, om bij de pauzerende zakenlui en beursklanten geen verkeerde verwachtingen te wekken.

Roelof Citroen verbouwt het pand Kalverstraat 1 tot een moderne winkel: *De prachtige voorwerpen in de winkelkasten ten toon gesteld, komen in al hun luister uit, en ook de inwendige inrigting van het magazijn is zeer fraai.*⁴ Hij doet goede zaken met grote namen in binnen- en buitenland. Lena krijgt intussen om het jaar een zoon, veertien in totaal. De eerste dochter in deze rij, Sara, sterft jong. Bij de bevalling in 1871 gaat het mis. Lena's tweede dochter komt gezond ter wereld, maar Lena sterft tijdens de bevalling, 44 jaar oud. Door twaalf zoons wordt zij te Muiderberg ten grave gedragen.⁵ Roelof hertrouwt twee jaar later met Roosje van Laar (1835-1906) met wie hij dochter Jeanette krijgt.

Advertentie Roelof Citroen

Barend heeft dan al last van manisch-depressieve buien: zo moet hij 'wegens ongesteldheid' de afspraak met Roelof over de verdeling van de goederen afzeggen.⁶ Bij het 50-jarige huwelijksfeest in 1881 plaatst hij een opmerkelijke advertentie die iets prijsgeeft van zijn onevenwichtigheid. Hij wijt het ontbreken van enige feestelijkheden aan de ongesteldheid van zijn vrouw, maar later blijkt dat hij daar zelf ook last van heeft. Na zijn zaken te hebben overgedaan aan zijn zoons blijft Barend in zijn goede dagen actief als uitvinder. Na een paar grote branden verzint hij een toestel om mensen uit brandende huizen te redden. Twee jaar voor zijn dood wordt Barend echter opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis terwijl zijn vrouw bij een zoon intrekt. Zij overlijden vlak na elkaar in 1895.

Den 17n December jl. (25 Kislou 5642) was het 50 jarig geloden, dat

B. R. CITROEN
en
NETJE J. ROOSEBOOM

hun Huwelijksfeest vierden. Alhoewel huiselijke omstandigheden van verschillende aard — minder geschikt om gepubliceerd te worden — alsook het zwakke zenuwgestel zijner Vrouw aanleiding zijn geweest, dat de Ondergeteekende dien dag geheel onopgemerkt **MOEST** laten voorbijgaan, zooals zulks ook bij de 40e en 45e Huwelijksverjaring geweest is, gevoelt hij zich toch genoopt, **ZELF** vrienden en bekenden van die verjaring kennis te geven, zooals zulks ook bij zijn 25-jarige Ehtvereeniging door hem **ZELF** moest geschieden, en dankt hij toch het Opperwezen, dat hem dien dag heeft laten beleven, in het bewustzijn, dat al wat God doet welgedaan is.

B. R. CITROEN,
Amsterdam, Dec. 1881.

← *Afbeelding: bij het 50-jarig huwelijk*

Volgens Barend's plan gaat zoon Levie (1842-1884) in 1867 naar Warschau om zijn geluk in de diamanthandel te beproeven. Hij trouwt daar in 1871 met Mascha Kleinmann. Vanwege de economische en politieke onrust vertrekt het echtpaar enkele maanden na afloop van de Frans-Duitse oorlog naar Parijs. Daar verfranst Levie Barend zijn namen tot Louis Bernard en doet goede zaken als diamanthandelaar. Louis en Mascha krijgen vijf kinderen. De jongste, André (1878-1935), zou de megalomane droom over een wereldwijd imperium van zijn

Amsterdamse grootvader erven, zij het niet met een handel in goud, zilver of diamanten. Als eerste van zijn familie gaat André naar een technische hogeschool. Het verhaal gaat dat de administratie van deze *l'Ecole Polytechnique* eigenhandig van Citroën Citroën heeft gemaakt. Zijn vader Louis was toen al overleden, hij pleegde zelfmoord toen André nog maar 6 jaar was.

In 1914 trouwt André met Georgina Bingen (1892-1955). Georgina is de dochter van Gustavo Bingen, bankier te Genua, en Laura Gingiditta Cohen, telg uit een befaamde rabbijnenfamilie, in rechte lijn afstammend van Jehuda Löw ben Bezalel uit Praag, ook bekend als Rabbi Löw.⁷ Het echtpaar krijgt twee dochters en twee zonen.

André en Georgina Citroën, Busrallye Warschau-Monte Carlo 1934 jaren 20

Met hulp van het netwerk in de familie' neemt André op jonge leeftijd een autofabriek over. Na het uitbreken van WO1 weet André razendsnel over te schakelen naar de productie van granaten aan de lopende band, de eerste in Europa. Dit idee had André afgekeken van Henry Ford tijdens zijn bezoek aan de VS in 1912. De auto's die daarna van de band rolden waren voorzien van het revolutionaire V-vormige tandrad, het welbekende logo van de firma. De zaken gaan zo goed dat André steeds gewaagdere expedities onderneemt, zoals de *Croisiere Noire* in 1928 van Algerije naar Kaapstad en de *Croisiere Jaune* in 1932, over de zijderoute van Beiroet naar Peking.

De droom van zijn grootvader Barend is dan al verwezenlijkt. Met zijn modern gefabriceerde Citroën's en een uitgeknipte *marketing* (dat woord

moest nog worden uitgevonden) heeft André inmiddels wereldfaam weten te bereiken.

Door zijn successen raakt hij in de crisisjaren na de beurskrach van 1929 doof voor de waarschuwingen voor overproductie. In 1935 raakt hij zijn bedrijf kwijt aan Michelin, de belangrijkste schuldeiser. André is dan al ziek. Enkele maanden later sterft André, zijn gezin onverzorgd achterlatend. Het verlies van hun geliefde vader én hun Citroën was voor het gezin een traumatische gebeurtenis.

Roelof en Lena's elfde zoon Hendrik (1865 - 1932) gaat naar Berlijn om in de pelshandel te werken. Hendrik trouwt met Ellen Phillipi en zij krijgen vier kinderen: Charlotte, Paul, Ilse en Hans. De kinderen groeien op in het liberale, artistieke en welgestelde Berlijnse milieu dat hen alle kansen biedt hun talenten te ontdekken. Charlotte (1894-1912) publiceert vlak voor haar dood op haar 18^e een dichtbundel.⁸ Paul (1896-1981) bezoekt vanaf 1922 het Bauhaus, waar hij kennis maakt met veel befaamde kunstenaars. Een van zijn medeleerlingen is Ruth Vallentin, zij trouwt in 1925 met broer Hans Citroen (1905-1985). Paul vertrekt in de jaren 30 naar Den Haag en richt daar een Kunstacademie op. Hans en Ruth verruilen in diezelfde periode Berlijn voor Parijs in de hoop op betere tijden. Na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog vluchten Hans en Ruth met hun drie kinderen naar Zwitserland, waar Hans na de oorlog werkt voor de VN vluchtelingenorganisatie. De kinderen gaan na de oorlog alledrie naar Israël, Hans en Ruth volgen hen in 1952. Het gezin verandert de familienaam in Cidor en Chanan/Hans heeft begin jaren 60 enkele jaren in Nederland gewerkt als ambassadeur van Israël.

Ook Roelof Barend Citroen stuurt zijn zoons naar familie in het buitenland. Wie van de veertien zonen zou later de juwelierszaak in de Kalverstraat overnemen? De oudste zoon Barend (1851-1927) vertrekt naar Brussel en wordt diamanthandelaar. De tweede zoon Salomon doet in levensverzekeringen, Jozef sterft als hij twaalf is. De vierde zoon David (1855-1919) vertrekt naar New York en laat vrouw en vijf kinderen achter. De vijfde zoon Jacob (1857-1925) wordt kleermaker. En dan wordt Roelof in 1877 op zijn 45^e opgenomen in een inrichting⁹. Barend neemt de zaak over, maar onder zijn leiding dreigt deze failliet te gaan. Halsoverkop wordt de zesde zoon Karel Salomo Roelof (1858-1924) in 1880 tegen zijn zin naar Amsterdam teruggeroepen vanuit Parijs waar hij op dat moment met volle teugen van het mondaine leven geniet. In 1883 trouwt Karel met Suzanne Fedder (1865-1937) en zij krijgen vier kinderen: Roelof, Abraham, Lena en Siegfried.

*Boven vlnr Lena, Roelof, Abraham
Onder vlnr Siegfried, Karel, Suzanne Citroen (1918)*

Karel ontpopt zich als een gedreven ondernemer die verder kijkt dan zijn eigen nering. Begin 20e eeuw trekt hij voor de nieuwbouw van het totale pand de jonge, visionaire architect aan die nog nauwelijks daadwerkelijk wat gebouwd had: H.Th. Wijdeveld (1885-1987).

← *Afbeelding: Kalverstraat 1 na 1916 (SAA)*

Karel is jarenlang voorzitter van de winkeliersvereniging en richt een handelsschool op voor winkelpersoneel. In 1901 gaat zoon Abraham (1885-1942) op zijn 16^e bij zijn vader in de leer; de vierde generatie doet zijn intrede in de firma Roelof Citroen. Abraham's oudere broer Roelof is net zomin als zijn oom Barend geschikt gebleken als opvolger. En bij Lena openbaart zich de familiekwaa, zij zit regelmatig in inrichtingen en sterft in 1932 op haar 41^e. Abraham wordt in 1917 medefirmant en trouwt 2 jaar later met Chane/Anna Ptasznik (1885-1942). Zij is de oudste dochter van een ondernemersfamilie, fabrikanten van sigarettenpijpjes, die begin 20^e eeuw uit Polen naar Amsterdam komt. Abraham en Anna krijgen twee kinderen, Karel (1920) en Thea (1921-1942).

Abraham en Anna Citroen (1919)

Karel en Thea Citroen (1928)

Abraham is een plichtsgetrouw zakenman, maar zijn hart gaat uit naar de auto- en motorsport. Hij is een niet onverdienstelijk filmer, die met een journalistieke blik diverse sportevenementen, zoals motorraces op Zandvoort en de Olympische Spelen in Amsterdam in 1928 vastlegt. Tijdens een vakantie in Duitsland in de jaren 30 filmt hij een optocht van de Hitlerjüngend. Thea gaat na de middelbare school een opleiding voor kinderleidster doen, terwijl zij liever Nederlands was gaan studeren. Maar studeren kwam in de familie niet voor, zeker niet voor meisjes. Zij heeft grote belangstelling voor de literatuur en dan vooral de dichtkunst. Zij schrijft gedichten en publiceert er enkele in het Algemeen Handelsblad. Tussen 1939 en 1942 houdt zij een dagboek bij waarin zij haar verwarde gevoelens voor haar grote liefde, de 17 jaar oudere dichter Antonie Donker, kwijt kan.¹⁰ Bij de Duitse inval in de meidagen van 1940 krijgt Abraham het dringende advies van zijn niet-joodse bedrijfsleider om te vluchten, maar hij kan en wil de zaak van zijn voorvaders niet in de steek laten. Zijn zoon Karel ontsnapt in 1941 met neef Bob naar Zwitserland. De zaak gaat in voorjaar 1942 over in handen van een *Verwalter*. Thea en haar ouders worden in de zomer

van 1942 gedeporteerd en in Auschwitz vermoord. Ook de ouders van neef Bob treffen datzelfde lot. Karel en Bob hebben dan niets meer te verliezen en verlaten het veilige Zwitserland om vanuit Engeland mee te vechten. In voorjaar van 1944 sluiten zij zich aan bij de Royal Netherlands Navy. Karel maakt de invasie van Normandië mee vanaf een schip op de Noordzee.¹¹ Bij terugkeer in Nederland in 1945 bouwt hij de zaak weer op met de in Duitsland teruggevonden inventaris. Zijn hart gaat echter uit naar kunsthistorisch en genealogisch onderzoek; Karel is vaker in de archieven te vinden dan in de zaak. Zijn onderzoek leidt tot diverse publicaties.¹² In 1971 verhuurt hij de zaak aan de firma Schaap en Citroen; eind jaren 90 wordt het pand Kalverstraat 1 verkocht na bijna anderhalve eeuw toebehoord te hebben aan de familie. Het familiearchief, inclusief de 16mm films, draagt Karel in de loop der jaren stukje bij beetje over aan mij, zijn jongste dochter, met het dringende verzoek: *doe er iets mee*.

---

¹ Onder de Keizerskroon, NRC, 1952

²The ancestry of Sarah Bernhardt, a myth unraveled, Harmen Snel, JHM, 2007. p.63 e.v.

³ Het deel dat nu in Artis ligt.

⁴ *de Amsterdamsche Courant 24-8-1864*

⁵ *Weekblad voor Israëlieten*, 17 nov. 1871

⁶ Brievenboeken firma Roelof Citroen, v.a.1859, privé-bezit Denise Citroen

⁷ André Citroën, catalogus bij gelijknamige tentoonstelling, Frauke Dettmer, Jüdische Museum Rendsburg, Duitsland, 2007

⁸ Ook in Nederland genoot zij enige bekendheid getuige een boekje met opdracht dat Herman Heijermans haar op 17/7/1911 schonk: *Lieve collega/ Charlotte Citroen - dat/ gedicht van vanmorgen/ was héél goed. Ik wensch/ U beterschap./ Een onbekende..../. Heijermans*, met dank aan antiquariaat Fokas te Den Haag.

⁹ Van okt. 1877 tot okt. 1878 in het Nederlands Israëlitisch Krankzinnigen-gesticht

¹⁰ *Tegen het leven is geen droom bestand, Nico Donkersloot in het dagboek van Thea Citroen*, Denise Citroen in *de Parelduiker*, 2002-2.

¹¹ *In Europa, reizen door de twintigste eeuw*, pag. 732, Geert Mak, Atlas.

¹² De familie Spanjaard, een overzicht van de afstammelingen van Salomon Jacob Spanjaard en Sara David van Gelder, K.A. Citroen, 1964, 3^e herziene druk, 1998, Denise Citroen en Dick Logemann.